

על הספר 'פרובינציה יודאיקה' מאת דניאלה ינקו-אגו

Danièle Iancu-Agou, Provincia Judaica. Dictionnaire de géographie historique des juifs en Provence médiévale, Collection de la Revue des Études juives, Peeters, Paris-Louvain 2010, 248 + 23 pages.

ההיסטוריה היישובית של צרפת על כל חלקיה כבר מוכרת לנו קרוב ל-120 שנה, מאז פרסומו של הכרך הגדול של האונומסטיקון הגיאוגרפי *Gallia Judaica* על-ידי הנרי גרוס, שבו מפורטים כל מקומות יישובם של היהודים בצרפת בימי הביניים. הספר ראה אור לראשונה בפריז בשנת 1897, ומאז ראו אור שתי מהדורות צילום נוספות של חיבור זה, עם תוספות ועדכונים שערך שמעון שוורצפוקס, מגדולי חוקרי יהדות צרפת; האחת ראתה אור באמשטרדם 1969, והמהדורה המאוחרת יותר, הכוללת גם הקדמה של שני מלומדים בולטים ביותר בחקר יהדות צרפת: ג'ורג' נהון ודניאלה ינקו-אגו, ראתה אור בהוצאת Peeters, Paris-Louvain-Walpole 2011. חיבור זה משמש בסיס לכל מחקר רציני על יהודי צרפת באשר הם בתקופה זו.

בשני חבלי ארץ בדרום צרפת, משני צדדיו של נהר הרון (Rhône), המחוזות לנגדוק (Languedoc) ופרובנס (Provence), ישבו יהודים בעשרות רבות של יישובים עירוניים, והקימו בהם קהילות גדולות וקטנות. ראשיתן של קהילות יהודיות בשני חבלי ארץ אלו הוא עוד מהתקופה הגאלו-רומית, המאות החמישית והשישית לאחר הספירה (שלהי תקופת חז"ל). קהילות לא מועטות בימי הביניים בשני אזורים אלו שימשו כמרכזים רוחניים משמעותיים ביותר - דיינו אם נזכיר קהילות כנרבונה (Narbonne), מונטפלייר (Montpellier), לונל (Lunel), אביניון (Avignon), פרפיניאן (Perpignan), ארלי (Arles) ומרסיי (Marseille). במקומות אלו ואחרים ישבו חכמים בעלי שיעור קומה שהותירו אחריהם מורשת רוחנית חשובה ביותר בתחומי ההלכה ופרשנות התלמוד, כמו גם בתחומי המחשבה היהודית, הקבלה והפילוסופיה, לצד פרשנות המקרא, שירה, מדעים, רפואה ועוד. חלק מחיבורים אלו ידועים כבר דורות רבים, אך תנופה חדשה בפרסום חיבוריהם של החכמים השונים באזורים הללו החלה לפני מאה שנה ויותר, ועד עצם היום הזה מתפרסמים חדשים לבקרים חיבורים מפרי עטם שנותרו בכתב-יד. סקירה ביבליוגרפית מקיפה על יצירתם של חכמי לנגדוק פורסמה לפני כשבע שנים על-ידי G. Stern, *Philosophy and Rabbinic Culture, Jewish interpretation and controversy in Medieval Languedoc*, London and New York 2009

וסקירה קצרה יותר על יצירתם של חכמי פרובאנס ערך לפני למעלה מארבעים שנה I. Twersky, *Aspects of the Social and Cultural History of Provençal Jewry*, H. H. Ben-Sasson and S. Ettinger (ed.), *Jewish Society through the Ages*, New York 1973, pp. 185-207.

במרוצת שלושת הדורות האחרונים הלך והתעצם יבול המחקרים בעניינם של אותן קהילות וחכמיהן, שיש בהם משום חשיפה מרשימה ביותר לעולם רוחני-חברתי עשיר ביותר. מהבולטים שבין החוקרים שתרומתם לעניין זה ראוייה לציון, מלבד שלושת החוקרים הנזכרים לעיל, הם הרב בנימין זאב בנדיקט, יוסף שצמילר וישראל תא-שמע, שמחקריהם היו בבחינת פריצת דרך של ממש. ממשיך דרכם של אלו בחקר עולמם הרבני של יהודי פרובנס הוא החוקר הצעיר פנחס רוט. בשל התעצמות המחקר ביצירתם המגוונת של חכמי פרובנס בעשרות השנים האחרונות ראוייה להתפרסם סקירה חדשה ומעודכנת על כלל יצירתם.

תרומה חשובה לתולדותיהן של קהילות פרובנס בתחום אחר באה לידי ביטוי לפני חמש שנים, עם פרסום ספרה של הגברת ינקו-אגו *Provincia Judaica* שיצא לאור במסגרת סדרת המונוגרפיות *Collection de la Revue des études juives*. מדובר על מחקר שיטתי של ההיסטוריה היישובית של קהילות היהודים בפרובנס. המחברת מבקשת בעבודה זו לעדכן בצורה יסודית נושא זה, שאמנם כבר נדון בכרך הגדול של *Gallia Judaica* ובעדכוניו הנ"ל. מקורות חדשים נתגלו על-ידי המחברת וע"י חוקרים אחרים, שמצד אחד שופכים אור על קיומם של יהודים, ואף של קהילות שלמות, במקומות שבהם לא היה ידוע כלל על הימצאותם, ומאידך עולות מהם ידיעות חדשות הנוגעות למקומות יישובם של יהודים שכבר נדונו בעבר. המחברת, הבקיאיה היטב בתולדות יהודי דרום צרפת, ואף פרסמה מחקרים רבים בעניינם, שופכת אור חדש על שישים ואחד מקומות בפרובנס שהדיון בהם מובא בכרך זה בסדר אלפביתי. אין ספק שהיא האדם הנכון לערוך מחקר זה, המבוסס על חומר ארכיוני ועל ספרות מחקרית שנדפסה בדורות האחרונים.

המחברת משלבת הן בגוף הכרך והן בנספח שבסופו מפות אזוריות ותרשימים מודרניים של מקומות שונים המציגים את מיקומן של קהילות במרחב, כמו גם אתרים יהודיים, ובכללם: השכונה היהודית או הרחוב היהודי במקום, או ציון היכן היה ממוקם בית הכנסת. פה ושם גם שולבו תרשימים מצולמים או צילומי מבנים של בתי כנסת או אף שרידים מן הרחוב היהודי. אילוסטרציות אלו ממחישות ביתר שאת את משמעות הישוב היהודי באותם מקומות.

בסוף הכרך מצרפת המחברת נספח מקיף, הכולל התייחסות משולבת של נתונים המובאים בגוף הכרך, הערוכים בין היתר בצורת טבלאות (רשימות מרוכזות

ודיאגראמות) של עניינים שונים הנוגעים לחיי הקהילה ומוסדותיה (עמ' 151-220). ראוי היה לצרף לנספח עוד רשימה של חכמי פרובנס לדורותיהם, שמשום מה איננה נכללת בנספח זה. כמו כן צורפה ביבליוגרפיה ממוינת של מחקרים ישנים וחדשים הנוגעים לתולדות יהודי פרובאנס (עמ' 221-246), ובכלל זה מובא גם רישום ביבליוגרפי המתייחס לכל קהילה וקהילה בנפרד.

יש לברך את המחברת על עבודתה היסודית בכלל, ועל המחקר הממצה שהניחה לפני החוקר והמתעניין בתולדות יהודי פרובאנס בימי הביניים בפרט. נאחל לה עוד שנים רבות של עבודה פורייה בחקר יהדות דרום צרפת בימי הביניים.

בפרשה בחקתי כתיב והשימותי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם היושבים בה, וכתב שם רש"י, והוא מדברי התורה כהנים. והשימותי אני את הארץ, זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם, ולכאורה מאי נפ"מ היא לישראל אם המה יקבלו נחת רוח בה או לא, ומה טובה יש בזה לישראל? וביאור העניין הוא דזהו נחמה גדולה לישראל, דארץ ישראל נתקדשה מכל הארצות עד שאינה יכולה לסבול עליה עוברי עבירה מצד קדושתה וכמו שאמר הכתוב ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה כו', וגם עתה שישראל גלו ממנה אינה סובלת עוברי עבירה, וגם המה אינם מקבלים ממנה קורת רוח, דגם עתה היא בחורבנה ואינה מיושבת כישוב כל הארצות, וזהו מופת גלוי שעדיין הארץ בקדושתה הראשונה עומדת, שנתקדשה עבור ישראל, וגם עתה שגלו ישראל ממנה לא סילק ה' קדושתו ממנה ומחזיק אותה בקדושתה עבור ישראל שישבו אליצ ותחזור הארץ לכבודה הראשון. וזה ביאור הכתוב על הר ציון ששם שועלים הלכו בו, דהוא שםם ואינו מיושב מהאויבים כמו שארי ארצות, ונתן טעם לזה אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור משום ישיבתך כביכול בה ועדיין כסאך שם דהוא בקדושתך ועתידה לחזור אלינו, א"כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים, דאם היה מקום לומר דמאסם לעולם - לא היה שום קושיא על אריכת הגלות, אבל כיון דלא מאסתנו לעולם ותגאול אותנו - אנו שואלים למה אתה מאריך כל כך הרבה זמן הגלות?...

(שו"ת בית הלוי דרושים דרוש ח)